

Rákóczi követe Rómában

Benda Kálmán 1959-ben a Történelmi Szemlében megjelentetett egy tanulmányt *Rákóczi és a Vatikán* címmel, amelyben elsősorban hazai forrásokra támaszkodva ismertette Brenner apát küldetését XI. Kelemen pápához 1707–1708-ban.

A tanulmány bemutatja Brenner Domokos apátot, aki az 1704-es béketárgyalásokon Széchenyi Pál kalocsai érsek titkára volt, és 1705 áprilisában a kurucok pártjára állt – ahogy Bercsényi írta: „ügyét nemzetünknek igaznak ismervén, meg akar az igaz vallásra térni, és hivségét historizáló pennájával bizonyítani”.¹ A fejedelem 1706 őszén kinevezte előbb a szepesi prépostság adminisztrátorának (miután Sigray János megtagadta a konföderációra való felesküvést), majd az év végén megadta neki az apáti címet is, amelyet a káptalan 1707. február 18-án vonakodva elismert.

Ezután küldte el őt a fejedelem Rómába egy 1707. május 4-én kelt instrukcióval, amelyben megszabja, hogy Makón, Temesváron, Belgrádon át menjen Raguzába és onnan Rómába, ahol előbb vegye fel a kapcsolatot a francia követtel. A Curiával igyekezzék elismertetni magát mint hivatalos követet, és kérjen kihallgatást a pápától. Feladata volt előadni, hogy miként lett az Attila, majd a hét vezér alatt Scythiából kijött pogány magyarság kereszténnyé, és II. Szilveszter pápa hogyan fogadta oltalmába nemcsak I. Istvánt, hanem az egész magyar nemzetet. Rákóczi tehát elfogadja a régi magyar történetírás hun–szkíta hagyományát, de mindenekelőtt azért, hogy bizonyítsa: milyen nagy változást hozott a kereszténységre áttérés a magyarság és Európa történetében. Az egyház védelmére való hivatkozás sem Rákóczi keresztényi érzelmeinek bizonyítását kívánja csupán szolgálni, hanem összekapcsolódik az ország alkotmányával. A követnek ugyanis feladata az is, hogy bebizonyítsa: Szilveszter pápa szentesítette a szabad királyválasztási jogot, és az őt követő pápák is garantálták Magyarország törvényeit. II. András Aranybulláját elküldte a pápához, ezzel is bizonyítván, hogy a magyarok megszentelt joga az ország törvényei ellen fellépő királlyal szembeni ellenállás. A Habsburgok mindezeket a jogokat megsértették, és ezért került sor a felkelésre. Brennernek tájékoztatnia kellett a pápát a kurucok sikereiről, de arról is, hogy nem zárkoznak el a béketárgyalások elől, a császár az, aki akadályozza a kiegyezést.

Volt azonban az általános politikai jellegű információadás és támogatáskérés mellett a követnek egy különleges feladata is, igazolnia kellett, hogy Rákóczi nem lépett fel a katolikus egyház ellen, pusztán a nemzet szabadságjogai alapján orvosolta a protestánsok sérelmeit, mégpedig a katolikus rendekkel egyetértésben. A jezsuiták ellen sem akart eljárni, hiszen a rendet az „egyház hite, tudománya és méltósága őrállójának” tartja. A

¹ Bercsényi Rákóczihoz, 1705. ápr. 4. Archivum Rákócziánium, IV. 437.

rend tagjai azonban megtagadták a hűségeskü letételét a konföderációra, s ezért kellett a jezsuitákat kiűzni, javaikat azonban nem kobozta el, a katolikus egyháznak adta át. Jó katolikus mivoltát bizonyítja az is, hogy az erdélyi rendek előtt felvetette a katolikus püspökség visszaállításának kérdését, s erre sor is kerülhetne, ha az új püspök az erdélyi fejedelem apostoli hatalmának lenne alávetve.

Mindezek alapján Brennernek kérnie kellett, hogy a pápa ismerje el a magyar rendek igazát, erősítse meg a rendek határozatát, amellyel a királyi hatalom visszatérteig az uralkodás jogait rá ruházták, szólítsa fel a főpapokat, hogy csatlakozzanak a konföderációhoz, nevezzen ki olyan erdélyi püspököt, aki a fejedelemtől függ, és végül András király törvényét, amelynek egy példánya a római levéltárban található, tétesse közzé, és védje meg a nemzet szabad királyválasztási jogát.²

Mint látszik, a küldetés célja az, hogy az ónodi országgyűlés által hozandó és az interregnumot kimondó határozatot és az új királyválasztást készítse elő, és egyben a pápa segítségével a katolikus klérus megnyerését szolgálja a szabadságharc ügyének.

Benda Kálmán ismerteti azokat a körülményeket is, amelyek között Brenner Rómában tevékenykedett, s missziójának eredményeit az általa küldött jelentések alapján foglalja össze. A körülmények nagyon kedvezőtlenek voltak, hiszen a császáriak a francia csapatokat kiűzték Itáliából, és a francia politikát támogató pápát nehéz helyzetbe hozták. XI. Kelemen arra kényszerítették, hogy a pápai állam területén átengedje a Nápoly ellen felvonuló császári hadakat. Brenner első jelentésében, 1707. július 9-én azt írja, hogy a legrosszabbkor érkezett, mert a francia követ, La Trémoille bíboros szerint „Franciaországnak kevés jóbarátja van a Vatikánban, a pápa pedig semmit sem mer a császár ellen tenni”.³ Maga a francia követ is csak éjjel hajlandó találkozni vele, és a francia diplomácia nem támogatja küldetését. Brenner azt is leírja, hogy a Curiában nagy a zűrzavar, sokan a Habsburgokkal való kiegyezést követelik. Augusztusban megérkezik Rómába az ónodi trónfosztás híre, ami tovább növeli a kurucokkal szembeni ellenszenvet. Augusztus 13-án ezt írja: „Mindenfelé csak rebellis a nevünk. A császárt felingerelte az interregnum kimondása; a pápa ezek után nem vállal közösséget a magyarokkal, mert semmit sem mer a császár ellen.”⁴

A pápa szeptember 2-án körlevélben – brevében – fordul a magyar papsághoz, amelyben elítéli az interregnum kimondását; a keresztény vallás hittételeire hivatkozva kijelenti azt is, hogy a pápa különleges jogokkal rendelkezik Magyarországon, mert István király országát Szent Péter utódai gyámsága alá helyezte, és ezen jogainál fogva is tiltja, hogy a papok csatlakozzanak azokhoz, akik új királyt választanak. Ez a körlevél megjelent abban a hivatalos kiadványban, amely XI. Kelemen írásait egybefoglalta,⁵ mégis, mint látni fogjuk, megfogalmazása vitára adott alkalmat, s ez befolyásolta kihirdetését is.

A kedvezőtlen körülmények ellenére Brenner a pápa elé került, ha nem is nyilvános, hanem titkos audiencián, és itt előadhatta a fejedelem kéréseit, és kérhette követi voltának elismerését. A pápa, amint Brenner 1707. szeptember 3-án, tehát egy nappal az említett

² Az instrukció fogalmazványa Ráday lt. I. B/2–22-ig. Brenner másolata OL. Magyar Kancellária, Hung. Esterházyana, No. 38.

³ Brenner Rákóczihoz, 1707. júl. 9. OL. Rákóczi szlt. I. 1. B. 83.

⁴ Brenner Rákóczihoz, 1707. aug. 13. OL. Rákóczi szlt. I. 1. G. 205.

⁵ Clementis XI. epistolae, Róma, 1729. 426–427.

körlevél megfogalmazása után jelenti, atyai áldását küldte Rákóczinak és a magyar nemzetnek, de azt is kijelentette, hogy az idő és a politikai körülmények nem teszik lehetővé, hogy Brenner hivatalos követként fogadja, az ellen azonban nincs kifogása, hogy mint magánember, rangretve udvarában maradjon.⁶

Brenner a kihallgatás után optimista jelentéseket küld Rákóczinak, amelyek teljesen megalapozatlanok. Helyzete Rómában egyre tarthatatlanabb, szerinte főleg azért, mert a francia diplomácia nem segíti: a versailles-i udvar nem teljesíti Rákóczi kérését, hogy a segélypénzekből átutaljon egy bizonyos összeget a követ költségeire. Mindez Rákóczit mélységesen felháborította, de Brenneren segíteni nem tudott.⁷ Az apát 1708. március 8-án már ezt jelenti a fejedelemnek: „Fenséged a háborút úgy tekinti, mint a haza szabadságát szolgáló munkát, ezek (ti. a franciák) viszont csak diverziót látnak benne, és kevésbé törődnek azzal, hogy miként végződik, ha már nincs rá többé szükségük.”⁸

1708. március 20-a táján elhagyja Rómát, és megindul hazafelé. Zárójelentését 1708. május 17-én Belgrádból írja, és küldetését így értékeli: „Róma a világ közepe. A pápai trón bírói fórummá lett, ahová a legnagyobb fejedelmek is elküldik követeiket, hogy igazolják magukat, és hogy felsorolják mindazt, ami háborújukat megkülönbözteti a kalózok és rebellesek erőszakoskodásaitól. A különböző udvarok különböző politikai álláspontja nem akadályozott meg abban, hogy ki ne nyilatkoztassam, és elő nem tárjam Fenségednek a katolikus valláshoz való ragaszkodását és annak javát célzó törekvéseit, hogy ne válaszoljak aljas rágalmaikra, hogy írásban is ne terjesszem be azokat az érveket, amelyek a magyarországi háború igazságos voltát bizonyítják. Itália legelőkelőbb hercegeit s a bíborosok nagy részét minderről tájékoztattam . . . , de ez csak azt eredményezte, hogy az embereket belül meggyőztem, és együttérzést ébresztettem bennük; adja Isten, hogy a magyarok ne legyenek erre az együttérzésre rászorulva. A római udvar, mert a politikán kívül más fegyvere nincs, csak akkor fog ügyünkben kedvezően nyilatkozni, ha a császár Itáliában most valóban borzasztó erővel érvényesülő hatalmát a francia király ellen-súlyozza.”⁹

Mindezt össze kellett foglalnunk, hogy szembesíthessük Brenner jelentéseit azokkal az iratokkal, amelyek nem a vatikáni titkos levéltár szokásos sorozataiban találhatóak, hanem az ún. Fondo Albani-ban, amely a pápa családnévéről neveztetett el. Ennek a gyűjteménynek, amelyre Pásztor Lajos vatikáni levéltáros volt szíves felhívni a figyelmemet, 197. kötetében megtalálhatók mindazok a dokumentumok, amelyek Brenner küldetésével kapcsolatosak, és megmutatják a másik fél véleményét.

Brenner Rómába érkezése után beadja a külügyi államtitkárságnak Rákóczi megbízólevelét, amely 1707. május 6-án kelt Debrecenben, s amelynek eredetijét őrizte meg a Fondo Albani 197. kötete a 78. folián. A fejedelem küldöttjét szepesi prépostnak titulálja, a levelet mint Erdély fejedelme és a magyarországi szövetkezett rendek vezérlő fejedelme írja alá. Beadja a tárgyalni kívánt kérdéseket is, amelyeket *Puncta negotiationis* címen jegyeznek fel, s ezek így hangzanak:

⁶ Brenner Rákóczihoz, 1707. szept. 3. OL. Rákóczi szlt. I. 1. G. 205.

⁷ E kérdés általános összefüggéseire l.: *Köpeczi Béla: A Rákóczi-szabadságharc és Franciaország*, 1986. 168. és köv.

⁸ Brenner Rákóczihoz, 1708. március 8. OL. Rákóczi szlt. H. 243.

⁹ Brenner Rákóczihoz, 1708. május. 17. OL. Rákóczi szlt. F. 165.

„Először. Hogy Magyarországon az összes egyházi beneficiumokkal a fejedelem rendelkezik az apostoli kiváltság alapján mindaddig, amíg a királyi méltóság vissza nem állíttatik.

Másodszor. Erdély püspöke senki mástól, csak a Római Szentszéktől függjön, és a betöltés a fejedelmet illesse meg, fenntartva a Szentszék megerősítési jogát, nemkülönben Magyarországon is.

Harmadszor. II. Andrásnak, Magyarország királyának dekrétumából másolat, amelyet a római levéltárban őriznek.

E „rátióknak azon indítékai, amelyekre támaszkodnak, előadatnak, mihelyt megkérdeztetnek”.

A „beneficiumokkal” kapcsolatban mellékeli a császár egyik 1701. április 9-én kelt nyomtatott rendeletét, amely szabályozza az egyházi javakkal kapcsolatos eljárást, s amely azt bizonyítja, hogy ezekkel ténylegesen a császár rendelkezett.

Később kissé enyhítettebb formában ismétli meg proposícióit *Rationes quibus tria petita etiamnum fulciri vel certe temperari posse videntur* címen, s a következőképpen sorolja fel az egyes pontokat:

„Először. Az egyház, melyet világi és lelki veszélyek egyaránt fenyegetnek, legfőbb szüksége követeli meg, hogy gondoskodás történjék: császáriak semmi módon ne kapjanak olyan beneficiumokat, melyek ellenfeleik birtokában vannak; tehát nincs más járható út, mint hogy a Mi Urunk Öszentsége határozzon, hogy kit küld.

Másodszor. Az erdélyi püspök beiktatása a Császári Felségnek is kedves lesz. Feltétele az, hogy ne függjön tőle, a rendek mellé rendeltessék, miután más kormányzat nincs, az ő beleegyezésük nélkül beiktatni soha nem lehetne. Kijelölésénél a többi beneficiumoknál alkalmazott rendezés szerint kell eljárni.

Harmadszor. Hogy semmiképpen és sehol ne lehessen részrehajlással vádolni azokat, aki az okmányokat kérőknek – akiknek ez érdekében áll – másolatot adnak, ezért kölcsönös kötelezettséget kell vállalni a megőrzést kérőknek és a megőrzést ígérőknek a szándékot illetően.

Ezek tételnek le alázatosan és bizalommal Öszentsége lábaihoz, hogy legfőbb bölcsességével, amellyel rendelkezik, méltóztassék kedvező módon alkalmazni az orvosságot, nehogy a katolikus ügyet csapás érje vagy az isteni apostoli trón felsége az idők bántalmaitól meggyengítve erőtlennek láttassék.”

Ezek a kérések nem voltak túlzók, ha a magyarországi tényleges hatalmi viszonyokat nézzük, de a pápa számára elfogadhatatlanok, hisz még akkor is, ha Brenner módosított javaslatait teszi magáévá, a császár eddig elismert jogait vontatja kétségbe. Erre a lépésre a magyar követ – aki a Szentszék helyzetének gyengeségeit látta – nem számíthatott, még akkor sem, ha Franciaország támogatja a diplomáciai akciót.

Mindehhez kapcsolja a magyarok sérelmeit összefoglaló iratot, amely Széchenyi Pál érsek 1704. június 4-én összefoglalt 25 pontos listájára épít.¹⁰ Az írás szerint a magyarok a külső hatalmak garanciáját követelik; a császáriak kegyetlenkedéseit panaszolják; kéri, hogy a király nagyjából az országban tartózkodjék; állítsák vissza a szabad királyválasztás jogát és II. András dekrétuma alapján az ellenállási jogot; minden három évben tartsanak országgyűlést; legyen magyar udvari

¹⁰ Miller, J. F.: Epistolae . . . Georgii . . . et Pauli Széchenyi. Pest, 1807.

tanács, amely a törökkel való békéről tárgyal; idegen hadak ne tartózkodjanak az országban; térjenek vissza az igazságszolgáltatás régi formáihoz, biztosítsák a bevett felekezetek szabadságát; a katolikus egyháznak adják vissza a jezsuiták által eltulajdonított javakat; hazaiakkal töltsék be az egyházi hivatalokat, szűnjék meg a protestánsok üldözése; állítsák vissza a nádor régi hatalmát; a szabad királyi és bányavárosok kapják vissza kiváltságaikat; a magyar kamara legyen független az udvaritól; a sóadót a régi törvények szerint kell megállapítani; a hivatalokba a haza fiait kerüljenek, vallásra való tekintet nélkül; az adókat csak az országgyűlés állapíthassa meg; a neoacquistica comissiót meg kell szüntetni, miután Magyarország nagymértékben járult hozzá a török kiűzéséhez; a régi bírósági eljárást kell alkalmazni; a Rákóczi ellen hozott ítéletet meg kell semmisíteni; mindenki kapja vissza javait; a magyar kancellária működjön a törvényeknek megfelelően; a jászok, kunok, hajdúk őrizhessék meg kiváltságaikat, az elidegenített korona-javakat vissza kell szerezni, a jezsuiták ellen az országgyűlésnek határozni kell nemcsak a protestánsok, hanem a katolikus rendek panaszai miatt is. Az erdélyi rendek el akarnak szakadni az Ausztriai Háztól, és végső kétségbeesésükben a török segítségét fogják kérni – mondja az utolsó pont.

Maga ez az összefoglalás is Brenner műve, de teljesen magáénak vallja (kézjegye L. A.) azt az iratot, amelyet hozzámellékel, s amelynek ezt a címet adja: *Hungarorum gravamina punctis viginti cinque diu incorrecte descripta*. Inkább vállalja tehát, hogy a régebbi leírás nem volt pontos, azért, hogy részletesebben és főleg polemikusabban kifejthesse az egyes sérelmeket, emlékezve most már a nagyszombati béketárgyalásokon előadott követelésekre¹¹ és az ezeket összefoglaló *Animadversiones Apologicae* című 1706 végén megjelent kuruc kiadványra, mely Ráday Pál tollából származott.¹²

Az első kérdéseket különösebben nem kommentálja, legfeljebb a császáriak kegyetlenkedéseit hangsúlyozza. A szabad királyválasztás jogáról szólva azt bizonyítja, hogy maguk az Ausztriai Házból származó királyok két évszázadon át elismerték az ország alaptörvényeit, amelyeket az országgyűlések megerősítettek. Az idegen hadak kivonásával kapcsolatban azt mondja, hogy béke idején a magyar hadak képesek megvédeni a határt és a belső rendet, nincs szükség külföldiekre: „A fejedelem nem tud jobb belső biztonságot teremteni, mint amelyet nemcsak a kiváltságok megtartásával, hanem az igazgatás igazságosságával is megszerezni és megőrizni lehet, alattvalói szeretetet váltva ki.” A vallási dolgokban három kérdést tesz fel: a törvényeket nem sértik-e meg, ha idegeneknek adják az egyházi tisztségeket; a jezsuiták korlátozhatják-e a királyi hatalmat; a soproni országgyűlésnek az a végzése, amely a földesurak jogát fenntartja a vallási kérdésekben (*salva jure dominorum terrestriorum*) vajon felhasználható-e erőszakos térítésre? Mind a három kérdésre nemleges választ ad. Elég részletesen foglalkozik a kamara és az adók ügyével, bizonyítva, hogy jogos érdekeket sértenek meg. Az idegenekkel kapcsolatban utal István király *Intelmeire*, s azt bizonyítja, hogy a magyarok nem gyűlölik az idegeneket, és az arra méltóknak a királyok adományozhattak birtokokat, de nem az ország lakosainak kárára, ahogy ez a török háborúk után történt. Az a követelés, hogy a jezsuiták dolgában az országgyűlés határozzon, megfelel a törvénynek, és ezt a császár is elismerte. Ami Erdély kérdését illeti, mellékelni annak a szerződésnek a másolatát, amelyet I. Apafi Mihály kötött

¹¹Ráday Pál iratai. Szerk. Benda K., Esze T., Maksay F., Pap L. Budapest, 1955. I. 589 és köv.

¹²RMK II. 2280.

Lotharingiai Károlyval Balászfalván 1687. okt. 27-én. Végül is a kurucok e sérelmek orvoslása esetén készek a békére, a császár az, aki az ésszerű feltételeket elutasította.

Brenner leírja a külügyi államtitkárság számára azoknak az eseményeknek a főbb mozzanatait is, amelyek 1704. március 4-től 1705. május 5-ig, azaz I. Lipót haláláig történtek, és amelyekben önmagának is szerepe volt, mint a császári békedelegáció szakértőjének. A *Summa eorum quae in disponendis Hungarorum animis a quarto Marty Anno 1705, usque ad quintam May 1705 qua Imperator Leopoldus obyt, acta sunt* című írat pontokba foglalva mondja el, hogy miként kísérletezett először Eszterházy Pál a kiegyezéssel, majd hogyan bízták meg Széchenyi Pál kalocsai érseket a kurucokkal folytatandó tárgyalásokkal, végül hogyan sikerült Gyöngyösön fegyverszünetet elérni. Megemlékezik arról, hogy 1704. májusában Pakson is folytak tárgyalások, ahol az L. A. jelzéssel ismertetett 25 pontot fogalmazták meg (itt tehát utal saját részvételére). A feljegyzés szerint a császár hajlott a feltételek elfogadására. Ezek után került sor 1704 őszén a selmeci béketárgyalásokra, ahol azonban a császári küldöttek nem a békéről, hanem csak az újabb fegyverszünetről voltak hajlandók beszélni. Selmec után a császár ismét hajlott a békére, és 1705 márciusában Nyitrán, majd áprilisában Egerben Bercsényivel, illetve Rákóczival folytatott az érsek megbeszéléseket. A kuruc vezetők e tárgyalásokon kijelentették, hajlandók tárgyalni, de csak megfelelő külföldi garanciák mellett. A császár halála után I. József nyilvánosan is deklarálta megegyezési szándékát, ígérve a kiváltságok és az ország törvényeinek megtartását, de elutasította a mediációt és a garancia-kérést.

Brenner feljegyzésében mindenekelőtt azt akarja bebizonyítani, hogy Anglia és Hollandia mediációjára a jelen helyzetben szükség van, és ezt nem tiltja a király és alattvalói közötti viszony. Egyébként a külső hatalmak garanciája nem valami szokatlan dolog, hiszen Rudolf vagy Miksa császár ugyancsak elfogadott külső biztosítékokat. Ha a császár elfogadná az L. A. jelzéssel ismertetett pontokat, a béke helyreállna mindkét fél megegyezésére. A dokumentáció részét képezi Rákóczi 1704. nov. 21-i kiáltványa a keresztény fejedelmekhez és a világ népeihez,¹³ amelynek Brenner kézirati példányát adta be.

A küldetéssel kapcsolatban szóba kerül a szepesi prépostság és a jezsuiták kiűzésének kérdése. A Fondo Albani őrzi annak a levélnek a másolatát, amelyet Rákóczi a szepesi káptalannak írt, s amelyben Brenner prépostnak nevezi ki.¹⁴ Ugyancsak megtalálható az iratok között a hét ún. katolikus megye beadványa Rákóczihoz a jezsuiták ügyében. Ezek az iratok feltehetőleg még Brenner megérkezése előtt jutottak el Rómába, és Keresztély Ágost esztergomi érsek leveleihez mellékeltek. Az érsek ugyanis 1707. április 13-án jelenti, hogy Rákóczi az egyházi javakat elkobozta, és lutheránusoknak és kálvinistáknak adta, elkezdte a beneficiumokat is osztogatni, és az esztergomi érsekséghez tartozó szepesi prépostságot egy olyan „sogetto”-nak adta, aki nem pap. Elűzték a törvényesen kinevezettet azzal az ürüggyel, hogy nem tette le a hűségeket Rákóczinak. Az új prépost megtiltotta, hogy a császárért imádkozzanak, és arra kényszerítette a káptalánt, hogy Rákócziórt imádkozzék. A pápa egy előbbi jelentés alapján már 1707. április 2-án egy Keresztély Ágosthoz írt levelében elítéli a felkelést, és felszólítja az érseket, hogy védelmezze a világi és egyházi hatalom jogait többek között az új préposttal

¹³ Közli Ráday iratai, I. 191. és köv. old.

¹⁴ A levél 1706. okt. 23-án kelt.

szemben is. E levél tartalmát május 14-én megismétli, válaszolva az esztergomi érsek előbb említett iratára.

Ilyen előzmények után nyilvánvaló, hogy nem fogadják Brenner kitörő lelkesedéssel Rómában, hiszen Rákóczit az egyház jogainak megsértésével vádolják, és az apátot ebben cinkosnak találják. Az apát e tekintetben is igyekezett felkészülni, és Rákóczi kegyúri jogát védő *Peculiares principum Hungariae in ecclesia Dei prerogativa* című iratát átadta a külügyi államtitkárságnak. A védőirat azonban nem lehetett meggyőző a Curia számára.

A pápai udvar – amelyet bécsi ügyvivője folyamatosan tájékoztatott a magyarországi hírekről – Brenner római tartózkodásának idején értesült az ónodi trónfosztásról.¹⁵ Elhatározta, hogy olyan akcióba kezd, amely javíthatja a pápa kapcsolatait a császárral. Egy alá nem írt feljegyzésben a következőket olvassuk: „A magyarországi eretnek rebellesek mozgalma, a katolikusok üldözése és a templomok elvétele miatt a legnagyobb éberséget és szeretetteljes gondoskodást kíván az éppen uralkodó pápától, akinek fel kell figyelnie erre a súlyos sükségre, és közölnie kell a császárral, hogy Őszentsége mindig ugyanazzal a szerető és állandó atyai szívvel viseltetik iránta. Sükségesnek tünne tehát egy kedvelt és ismert személy titkos küldetése a Császárhoz egy brevével, császárikirályi címmel, amely ismertetné, hogy Őszentsége milyen éberem figyel a végső sükségre és veszélyre, és hogy Őszentsége az ő rendkívüli és emberfeletti minőségében, amelyet ez a breve is kifejez, elkötelezi a császárt, hogy mindig aláztos és engedelmes legyen, és ezzel hozzájárulhat a közönséges békességhez. A császárhoz küldendő brevéhez lehetne mellékelni a körleveleket vagy partikuláris brevüket a főbb egyházi emberekhez, nemcsak Magyarországon, hanem az egész katolikus Birodalomban, és ha úgy tetszene Őszentségének, ugyanez a küldött a császár egyetértésével átnyújthatná ezeket a nevezett egyházi embereknek, hogy hatásosabban ösztönözze őket annak végrehajtására, s ez nagyon hasznos dolog lenne. Arra is gondolni kellene, hogy ez a küldetés (vagy Nigrelli halálának vagy más alkalomnak felhasználásával) mindenki előtt titkoltassék és különösen a bécsi nuncius előtt, azzal az indokkal, hogy Őszentsége titkáráról van szó, és más csatornán nem közölhető a császárral, mint saját küldöttjével. Ez növelné ennek a kedvezésnek a súlyát és az értékét, miután egyedül a pápától indulna ki, és elvenné annak a lehetőségét, hogy úgy állítsák be, mintha ez a küldetés a nuncius ideája, gondja lett volna.”

Pedig valóban arról van szó, hogy a bécsi udvarban maradt ügyvivő, Marcantonio Santini apát javasolta a breve megküldését. Az ügyvivő 1707. augusztus 13-án¹⁶ jelenti, hogy az udvari kancellár és Salm herceg dicsérték a pápát az esztergomi érsekhez írt május 14-i leveléért, melyben elítéli a felkelést és az egyház jogainak csorbítását, s kijelentették, hogy nagy sükség lenne segítségére azon egyházi személyek ellen, akik hozzájárultak az interregnum kimondásához, és közreműködhetnek az új király megválasztásában. Ezek ellen – azt sugallták – ugyanúgy lehetne eljárni, mint ahogy tették Lengyelországban, amikor Leszczyński hívei II. Ágostot megfosztották trónjától. Santini még ebben a

¹⁵ Az interregnumról szóló határozat egy kéziratós példánya megtalálható a Fondo Albani idézett kötetében, éppúgy, mint I. József 1707. augusztus 2-án kelt nyomtatott tiltakozása és más tiltakozó iratok.

¹⁶ Ezt a levelet nem a Fondo Albani őrzi, hanem Segretario di Stato, Germania c. gyűjtemény 244. kötete.

levelében habozni látszik, hogy milyen megoldást javasoljon a pápának, augusztus 20-i levelében azonban Salm herceg sugallatára már formális brevét kér a magyar klérushoz, amelyek büntetést helyeznek kilátásba azokkal szemben, akik az új király megválasztásában részt vennének, s azt is javasolja, hogy azokat Keresztély Ágost kezéhez juttassák el. Emellett a következő tanácsot adja: „És ha e királyságból Rómában egyházi emberek tartózkodnának – mint ahogy itt feltételezik – azzal a céllal, hogy igazolják viselkedésüket, vissza kell küldeni őket, anélkül, hogy kihallgatáson fogadnák, azzal, hogy tájékoztassák őket a brevék tartalmáról, és lehetőséget kapjanak ilyen módon arra is, hogy ismertessék azt követőikkel és rájőjjenek saját hibáikra.” A megjegyzés persze Brennerre vonatkozik, akiről mindenki tudta, hogy mint Rákóczi követe Rómában tartózkodik.

Érdekes a pápai udvar reagálása erre a javaslatra. A külügyi államtitkárság először kutatást rendel el a Castel Sant' Angelóban elhelyezett levéltárban a Szentszék és Magyarország kapcsolatait illetően. Augusztus 27-én a levéltáros jelenti, hogy igyekezett összegyűjteni azokat az adatokat, amelyek a „le ragioni della Santa Sede spettanti al Regno d'Ungheria”-t tartalmazzák. A lista roppantul érdekes, mert a legrégebb levéltári iratokat sorolja fel Magyarországgal kapcsolatban. Az első helyen VII. Gergely pápa Salamon királyhoz írott levele áll, amely említést tesz arról, hogy István király felajánlotta a Szentszéknek Magyarországot. Más okmányok arról szólnak, hogy a pápa hogyan vett részt a különböző viszályok lecsendesítésében, illetve, hogy a magyar királyok miképpen hirdették ki a különböző pápai ediktumokat.

Francesco Bianchini, a levéltáros, amikor megtudja, hogy az általa összeállított lista nem felel meg a célnak, a pápához levelet ír, amelyben felhívja a figyelmet arra, hogy 1578-ban az akkori pápa spanyolországi nunciusát arra utasította: tudassa a spanyol királlyal, nem engedhető meg, hogy valamely keresztény fejedelem szerződést kössön vagy együttműködjék a hitetlenekkel anélkül, hogy erről Krisztus helytartója tudna. Úgy véli, hogy a magyarországi trónfosztás és az új királyválasztás kapcsolatban állhat ezzel a tiltással. Ez a javaslat – mint a továbbiakból kiderül – nem találkozik egyetértéssel.

A kutatás tovább halad. Moréri *Dictionnaire*-jéből idézik az 1687-es országgyűlés határozatát, amely leszögezi, hogy Magyarország örökletes királyság. A jegyzetíró hozzáteszi, hogy Moréri hivatkozik Vanel *Histoire des troubles de Hongrie* című könyvének bevezetésére és a korabeli memoárookra. Kommentárként megjegyzi: ez a változás azzal függött össze, hogy Magyarország a rebelliók miatt elvesztette privilégiumait, és az igazságos háború feljogosította a császárt arra, hogy birtokába vegye a felszabadított országot. A *ius armorum* alkalmazásának jogosságára idézi XI. Ince pápa állásfoglalását a császár érdemeivel és jogaival kapcsolatban. Tudomása szerint a császár 1687-ben csak a szabad királyválasztási jogot vette el, de megerősítette a többi privilégiumot: „Miután nincsen kezemben az eskü és a megadatott kiváltságok szövege – írja –, nem tudom biztosan ezt állítani.”

A pápát azonban ez nem is érdekli, hanem sokkal inkább az, hogy a Szentszéknek milyen jogai vannak Magyarországon. A feljegyzések készítője azt a módszert választja, hogy azokat a szerzőket, akik azt állítják, hogy a Vatikán különleges jogokkal rendelkezik, a lap bal oldalán, akik az ellenkezőjét mondják, a lap jobb oldalán sorolja fel, idézve könyveikből az idevonatkozó részeket. A Szentszék különleges jogait mindenképp előttről Baronio egyháztörténetéből idézi, aki II. Szilveszter pápa István királyhoz írott levelére támaszkodik. A levél másolatát mellékeli. A második csoportba tartozó történet-

írók közül csak egyet említ, J. F. Behamb *Notitia Hungariae antiquo-modernae* című munkáját (Lyon, 1676), amely azt állítja, hogy a magyar királyok teljesen függetlenek a pápától és a császártól. A nyomtatott forrásokból külön is idézi a megfelelő részeket.

Mindezek tanulmányozása után kerül sor a breve megfogalmazására, amely a szeptember 2-i dátumot viseli. Fabrizio Paolucci külügyi államtitkár szeptember 3-án küldi meg Santininek, s egy hét múlva, 10-én megírja, hogy a brevével a pápa be akarta bizonyítani: „Minden más meggondolást félretéve, elkötelezi magát, hogy támogatja Ő Császári Felseje ügyét, és elítéli azokat a merényleteket, amelyeket eddig elkövettek vagy a jövőben el fognak követni az ő kárára.” A brevét Keresztély Ágostnak vagy annak a miniszternek kell bemutatnia, aki az egyházi ügyekkel foglalkozik. Utasítást kap arra is, hogy elmondja, a pápa szándékosan súlyosan elítélő kifejezéseket használ, s a császár melletti kiállását bizonyítja azzal is, hogy a brevét nem előzte meg semmiféle figyelmeztetés, ami ilyenkor szokásos, s amit gyakorolt Lengyelország esetében. A Szentszék felhatalmazta az érseket és az udvart, hogy tetszésük szerint használja fel az iratot. Ha úgy ítélik, hogy jobb volna apostoli küldöttet küldeni Magyarországra, a pápa erre is kész, ebben az esetben azonban titokban kellene tartani a brevét.

Santini szeptember 24-én kapta meg a brevét, és október 8-án jelenti, hogy bár azt szívesen fogadták, Salm herceg közölte: „a klérusnak szóló brevében olyan kifejezések vannak, amelyek karosak a magyar korona jogaira nézve”. Az ügyvivő a vitában hivatkozik Baronio *Annalesaire* és a *Breviariumra*, amelyekben a Szentszék Magyarországot illető jogai nyomtatásban is említettek.

Október 15-én megírja, hogy Bécsben a magyar miniszterekkel együtt konferenciát tartottak a brevéről, és megállapodtak abban, hogy kihirdetik azt, de kérik, hogy néhány szó maradjon ki belőle, mégpedig a *cum omni jure et potestate sua* (minden joga és hatalma alapján, ti. a *pápáé* alapján) megfogalmazás. Az érseket bízták meg azzal, hogy ezt tudassa a pápával.

Keresztély Ágost olasz nyelvű levele október 18-án kelt, s benne kifejti, milyen elégedett a pápa atyai gondoskodásával, de azt is, hogy a császárhoz hű magyar mágnások nem javasolták a magyar klérusnak szóló breve kiadását, s ennek okáról a külügyi államtitkárt, Paolucci kardinálist részletesebben is tájékoztatja. Az államtitkárhoz intézett október 15-én kelt latin nyelvű levélben elmondja, hogy magyar „előkelőkkel”, világiakkal és egyháziakkal tanácskozott, akik kifogásolták a brevének a „*cum omni jure et potestate sua*” kifejezést a következő részben: „*Sed speciali jure in his quae pertinent ad istud Regnum quod olim etc. usque oblatum perpetuo devovit.*” Ő maga is vitatja e megfogalmazás helyességét, hivatkozva a konstanzi zsinat határozatára, amely 1414-ben világosan körülírta a Szentszék jogait Magyarországon. Ezek a szavak túlzottan általánosak és félreérthetőek, s zavart kelthetnének a népben és főleg az „eretnekeknél”, akiket még jobban elidegenítenének. Mindezek alapján bejelenti, hogy felfüggesztette a breve (ő bulláról beszél) kihirdetését, és kéri, hogy a pápa törölje a kifogásolt kifejezést.

A külügyi államtitkár előbb október 22-én röviden, majd november 5-én tételesen is válaszol Santininak, s megírja, hogy e megfogalmazást nem véletlenül használták, benne van a VII. Gergely pápa által Salamon királynak írt levélben, s azt idézi Baronio egyháztörténetében a X. kötetben az ezredik évnél. A megfelelő részt latinul közli és hangoztatja, hogy sok más dokumentum bizonyítja a megfogalmazás helyességét. Dicséri a breve „sobrieta-ját” és „moderazione-ját”, amely megelégedett azzal, hogy István király szavait

idézze, s ezekhez semmit hozzá nem tett. A pápát nagyon meglepte az a kívánság, hogy hagyják ki a brevéből a kifogásolt szavakat. Szerencsétlennek tartja, hogy amikor atyai jóindulatát akarja mutatni a császár iránt, és nem veszi tekintetbe a többi hatalom esetleges ellenvetéseit, ilyen „interpretazioni sinistre-kat alkalmaznak, hogy teret nyerjenek és kiterjesszék a hatalmukat”.

A pápa – úgy látszik – végül is beleegyezett a változtatásba, mert a brevének a vatikáni levéltárban őrzött két példányának egyikében sem szerepel az inkriminált kifejezés.

A pápa és a császár közötti kiegyezésre a következő év végén került sor, amikor a Szentszék Giulio Piazza nazaréti érseket küldi Bécsbe. Az érsek instrukciójában részletesen ismertetik Róma és Bécs kapcsolatait, s ezzel összefüggésben szó van a pápa 1707-es kezdeményezéséről is. Így az utasítás említést tesz az esztergomi érsekhez 1707. május 14-én intézett levélről. Arról, hogy nem hallgatott azokra a javaslatokra, amelyeket Rákóczi küldöttje (ablegato) adott elő, sőt nem is válaszolt ezekre, hogy az 1707. szeptember 2-i brevét akkor írta, amikor ez a küldött éppen Rómában tartózkodott. Pedig ez utóbbit támogatták francia „miniszterek” (il sudetto ablegato del Ragozzi protetto, favorito e assistito da ministri di Francia).

Ez a megjegyzés válasz lehet Keresztély Ágost egyik dátum nélküli levelére, amely arról szólt, hogy értesülése szerint Brenner azzal dicsekszik Rómában: mihelyt a császári csapatok elvonulnak, a pápa fogadja őt, s ekkor leleplezi a Rákóczi ellen felhozott vádakat. Egy bécsi miniszter szájába adva, ehhez hozzáteszi: csak csodálkozni lehet, hogy a pápa miért nem űzi ki Rómából. Az államtitkár valószínűleg erre reagál az érsekhez 1708. február 18-án írt levelében, amikor ő is csodálkozik azon, hogy a jóindulat ilyen sok jele után meg mindig kételkednek a pápa szándékaiban, és szinte felelősségre vonják. Persze tény – és ezt a feltárt iratok bizonyítják –, hogy a pápa mégis fogadta titkos audiencián Brennert, mégpedig a breve megfogalmazásának másnapján. Érdemes megjegyezni, hogy az apát nem szól a brevéről, s Rákóczit nem figyelmezteti a Vatikán szándékáról sem.

A pápa és a császár közötti kapcsolatok fokozatosan javultak, s 1709. augusztus 17-én XI. Kelemen újabb brevét ad ki azon papok ellen, akik a „rebellisek” mellett kitartanak, s ennek szövegét az érsek egyik 1709. szeptember 14-én kelt levele szerint nagy meglepéssel fogadta a császár és tudjuk, sor is került kihirdetésére.

Az elmondottakból következik, hogy Brenner kezdettől fogva ellenszenvvel találkozott Rómában, még ha a pápa és a császár közötti viszony rossz is volt. Az egyház politikailag a törvényesség alapján állt, és elítélte a lázadást. Vallási szempontból pedig félt a katolikus egyház befolyásának csökkenésétől, az egyház lehetőségeinek és jogainak korlátozásától a felkelők által felszabadított területeken. Így tehát az egyházi ideológia és érdek egyaránt ellentmondott Rákóczi támogatásának. Brenner főleg a francia diplomáciát hibáztatja a kudarcért, bár elismeri a pápai állam gyengeségét és szorongatott helyzetét. A Szentszék viszont úgy látja, hogy a francia követ támogatta Brenner küldetését, s a császári udvar előtt érdemnek tudja be, hogy XI. Kelemen ennek ellenére a császár pártjára állt. Brenner végül is kénytelen volt elhagyni Rómát, de nemcsak azért, mert a francia udvar nem küldött pénzt, hanem főleg azért, mert a Vatikán nem vállalta a kurucok melletti állásfoglalást, sőt a leghatározottabban szembefordult Rákóczival politikai és egyházi okokból egyaránt.

Béla Köpeczi: Rákóczi's Emissary to Rome

Rákóczi sends Domokos Brenner, the provost of Szepes to Rome on the 4th of May 1707, with the commission to inform the Pope about the purposes of the liberation struggle and to demand for his support; to have the free election of the king, to ask the Vatican to influence Hungarian catholic church and to call pontiffs to join the confederation; to assure for Rákóczi the kings' advowson; and to help him to have catholic bishop appointed in Transsylvania.

Brenner's emissary was well-known from the study of Kálmán Benda 'Rákóczi and the Vatican' published in 1959 in the *Történelmi Szemle*, based on domestic resources. Thanks to Lajos Pásztor, a collaborator of the Vatican Archives we could find the documents read in the 197th volume of the Fondo Albani division of the Vatican Archives. From these document we can find out the demands presented by the emissary and how he informed the Court about the purposes of the Hungarian uprising. Since Brenner composed political papers to assume the Hungarians' grieves and to explain them for a stranger.

His mission took place in a tension between Vienna and the Vatican and even the Pope was threatened by the Imperials. Under these circumstances Clement XI. could not accept Rákóczi's proposition in spite of the French support, although he was willing to receive the emissary at a secret audience. He thought the Hungarian affaire gives good opportunity to compromise with the emperor and he had a breve composed on the 3th of September 1707, calling the Hungarian church to remain true to the king. In his breve he mentioned the Pope's special right in Hungary that caused great disapproval in Vienna. This made the Court to change the text. The pope showed most severe determination only two years later, when on the 17th August 1707, satisfying all the wishes of the Imperial Court, denounced those priests standing fast by the rebels. Finally the Vatican because of political, ideological, religious reasons place itself in opposition to the Hungarian liberation struggle, and the study also details these argumentation.

Бела Кёпецзи: Посол Ракоци в Риме

4-ого мая 1707-ого года Ракоци послал в Рим настоятеля из Сепеша, Домокоша Бреннера таким поручением, чтобы он изложил папе цель борьбы за свободу и просил у папы, заставить признавать право на свободное избирание короля, просил Ватикан воспользоваться своим влиянием на венгерскую католическую церковь в целях присоединения первосвященников к конфедерации, обеспечения для Ракоци королевское право патроната и чтобы папа помог ему в назначении католического епископа в Трансильвании.

Миссия Бреннера была нам известна по статье Калмана Бенды: Ракоци и Ватикан, которая была опубликована в 1959-ом году в журнале *Történelmi Szemle*, и которая опиралась на отечественные источники. Благодаря одному из сотрудников Архива Ватикана, Лайошу Пастору, нам удалось найти документы, которые находятся в 197-ом томе запаса архива, названного фондо Албани. Из этих документов выясняется, какими вопросами обратился посол к Курии, каким образом информировал её о целях венгерского восстания. Ибо Бреннер составил политические сочинения, в которых собирал жалобы венгров и объяснил их постороннему наблюдателю.

Послание Бреннера происходило в такой ситуации, когда между Веной и Ватиканом стояло напряжённое положение и кайзеровское войско наседало и самого папу. В таких условиях Климент IX. и при поддержке французской дипломатии не мог принимать предложения Ракоци, хотя был готов принимать Бреннера на тайную аудиенцию. Папа считал, что он может пойти на уступки именно по поводу венгерского вопроса, и поэтому 3-его сентября 1707-ого года сочинил «бreve», в

котором призвал венгерское духовенство остаться верным королю. В этом «бreve» он напоминает и о специальных правах папы относительно Венгрии, которое вызвало в Вене большое недовольство, и это заставило Курию изменить текст «бreve». Однако самое суровое выступление папы против венгерских восставщиков произошло только два года позже, 17-ого августа 1709-ого года, когда — удовлетворив уже все требования кайзеровского двора — осудил тех священников, которые отстаивают реформистов. В конце концов, из за политических, идеологических и религиозных соображений Ватикан противопоставился венгерской борьбе за свободу. Статья излагает и аргументацию этого факта.